

12. Амерханова Ю.Г. Управление снабжением в цепи поставок промышленного предприятия : дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / Амерханова Юлия Гатиятовна; Южно-Уральский государственный университет. – Челябинск, 2009 – 219 с.
13. Переверзева Т.А. Теоретико-методологические основы системно-адаптивного институционального регулирования процессов развития торговли : дис. докт. экон. наук: 08.00.05 / Переверзева Татьяна Алексеевна; Санкт-Петербургский торгово-экономический институт. – Санкт-Петербург, 2011 – 398 с.
14. Катков В.В. Разработка концептуальных основ управления стратегическим портфелем контрактов предприятия : дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / Катков Владимир Владимирович; Санкт-Петербургский государственный политехнический университет. – Санкт-Петербург, 2012. – 202 с.
15. Строкович Г.В. Принципи взаємодії підприємства з постачальниками та покупцями / Строкович Г.В. // Економічний часопис – XXI №9-10(1). – 2013 р. – С. 64–66.
16. Гончарова О.М. Реінжиніринг бізнес-процесів як спосіб підвищення ефективності управління./ О.М. Гончарова // Ефективна економіка – 2012 р. – № 6.

Охотников А. В.

Киевский национальный торгово-экономический университет

СИСТЕМНАЯ МОДЕЛЬ УПРАВЛЕНИЯ КОММЕРЧЕСКИМИ КОНТРАКТАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Резюме

Исследованы теоретические вопросы обоснования, разработки и внедрения системной модели управления коммерческими контрактами предприятия. Обосновано основные цели и задачи системной модели управления коммерческими контрактами, определены ее основные внутренние детерминанты. Разработана структурно-логическая схема реализации системной модели управления коммерческими контрактами предприятия, а также этапов ее формализации.

Ключевые слова: коммерческий контракт, управление коммерческими контрактами предприятия, системная модель управления коммерческими контрактами предприятия, стратегические, экономические, функциональные и операционные цели управления коммерческими контрактами, управление сбыта, управление поставок, контрактное взаимодействие.

Okhotnikov A. V.

Kiev National University of Trade and Economics

THE SYSTEM MODEL FOR MANAGEMENT OF COMMERCIAL CONTRACTS OF AN ENTERPRISE

Summary

There is theoretical problems research of elaboration and implementation of the system model for management of commercial contracts of an enterprise. This article provides substantiation of the basic goals and objectives of the system model for management of commercial contracts of an enterprise and describes its main internal determinants. The structural logical scheme of realization of the system management model of commercial contracts of an enterprise and stages of its formalization are designed.

Key words: commercial contract; management of commercial contracts of a company; the system model for management of commercial contracts of an enterprise; strategic, economic, functional and operational objectives of management of commercial contracts; sales department, supply department; contractual interaction.

УДК 336.71

Пішеніна Т. І.

Міжнародний університет «Україна»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті досліджено концептуальні передумови підвищення якості системи управління підприємством. Виокремлено основні пріоритетні підходи до досягнення стійкості та гнучкості підприємства та ефективної взаємодії керуючої та керованої систем в рамках обраної стратегії розвитку.

Ключові слова: системи якості, стратегія розвитку, управління підприємством.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання формування принципів здійснення політики підприємств у сфері якості вимагає адекватної адаптації їх функціонально-структурної організації до мінливих вимог зовнішнього середовища. За таких умов пріоритетним підходом до досягнення стійкості та гнучкості підприємства визначено системний підхід з точки зору ефективної взаємодії керуючої та керованої систем в рамках обраної стратегії розвитку.

Зважаючи на це забезпечення якості системи управління підприємством розглянуто як пе-

редумову підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Запропоновано якість системи управління підприємством розглядати як відповідність взаємодії керуючої та керованої систем встановленим цілям в рамках обраної стратегії розвитку.

На основі критичного аналізу теорії та методології функціонально-структурної організації підприємств визначено, що вплив керуючої системи на керовану обумовлюється функціональною взаємодією управлінського персоналу на основі

принципів якості за допомогою відповідних методів управління. Розглядаючи функціональну взаємодію управлінського персоналу як категорію, що відображає зміст процесу управління, зроблено висновок відносно забезпечення якості системи управління підприємством через удосконалення реалізації управлінським персоналом функцій управління. Реформування економіки України у напрямку структурно-інноваційних перетворень характеризується змінами в організаційно-економічних, правових формах суб'єктів господарювання, мотивах, ціннісних орієнтаціях їхньої діяльності. Новий етап розвитку економіки спрямований на формування превентивних заходів управління за умов трансформаційних процесів на макро- та мікроекономічних рівнях.

Серед причин розвитку проблемної ситуації, пов'язаної з різким падінням результативності управління як на державному, регіональному рівнях, так і на рівні підприємства, превалюють ті, що значною мірою обумовлені низьким рівнем якості вітчизняних систем управління, а саме: невідповідністю функціонально-структурної організації підприємства встановленим цільовим орієнтирам, відсутністю ув'язування стратегічних та оперативних планів, недосконалою організацією управлінської роботи, низьким рівнем якості роботи керівного складу підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З урахуванням сучасних тенденцій в економіці особливого значення набувають питання підвищення якості систем управління на рівні підприємств, оскільки сучасний етап реформування суспільно-економічних відносин спрямований саме на створення середовища здорової конкуренції, зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Це підтверджується результатами фундаментальних системних досліджень з питань управління економічним розвитком підприємств, які висвітлюються у працях вітчизняних вчених: В. Гейц, В. Герасимчука, В. Голікова, Ю. Дайновського, В. Кардаша, А. Колота, В. Крамаренко, А. Кудряшова, О. Кузьміна, І. Лукінова, А. Павленка, Л. Піддубної, В. Подсолонка, Н. Чумаченка. Проблеми підвищення якості систем управління досліджуються у роботах В. Андрієнко, С. Безверного, Д. Богині, М. Долішного, Л. Лимонової, Г. Одинцової, І. Пащенко, Я. Плоткіна, Р. Сіліна, О. Чернеги. Існують численні розробки іноземних вчених щодо забезпечення якості системи управління підприємством шляхом удосконалення системи управління персоналом – праці Р. Акбердіна, Л. Бляхмана, Б. Генкіна, Дж. Гібсона, Дж. Іванцевича, А. Кібанова, І. Корогодіна, В. Королькова, Б. Мільнера, Г. Попова.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте в наукових доробках висвітлюються здебільшого питання забезпечення якості роботи персоналу як передумови підвищення якості продукції, що свідчить про відсутність єдиної методології розв'язання проблеми підвищення якості системи управління підприємством як підґрунтя забезпечення високих показників результативності управління. Недостатня увага приділяється вивченню функціонального аспекту кадрового забезпечення якості системи управління підприємством крізь призму удосконалення взаємодії керуючої та керованої систем.

За таких умов нагальним є питання підвищення якості системи управління підприємством у контексті забезпечення відповідності взаємодії керуючої та керованої систем встановленим цільо-

вим орієнтирам підприємств. Це уможлиблюється за рахунок удосконалення відносин управління на основі підвищення якості реалізації функцій управління керівним складом підприємства.

Необхідність та актуальність вирішення проблем, пов'язаних із розробкою теоретико-методологічних та методико-практичних підходів до підвищення якості системи управління підприємством на основі забезпечення якості реалізації управлінським персоналом функцій управління визначили тему наших досліджень.

Мета статті. Головною метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад системної методології забезпечення якості системи управління підприємством у контексті удосконалення функціональної взаємодії управлінського персоналу та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення якості системи управління підприємством в умовах розбудови соціально орієнтованої економіки України.

Поставлена мета обумовлює необхідність розв'язання таких задач:

- здійснити критичний аналіз фундаментальних положень теорії побудови систем управління в контексті концепції сталого розвитку економіки України;

- дослідити концептуальні засади підвищення якості системи управління підприємством в умовах невідповідності результативності управління динамічним змінам зовнішнього середовища;

- дослідити чинники та умови забезпечення якості реалізації функцій управління особами керівного складу;

- запропонувати шляхи підвищення якості системи управління підприємством на основі імплементації кадрової стратегії підприємства.

Об'єктом дослідження є система управління перспективним розвитком підприємства в умовах розбудови соціально-орієнтованої економіки України, що супроводжується падінням результативності діяльності підприємств.

В основу дослідження покладено діалектичний метод наукового пізнання; методи функціонально-структурного аналізу (при виділенні напрямків цільового призначення функцій управління); метод анкетування (для отримання експертних даних щодо виявлення чинників якості реалізації функцій управління); методи кореляційного аналізу (при визначенні взаємовпливу якості реалізації функцій управління і якості продукції); методи індексації (для встановлення набору індексів, що характеризують склад управлінських дій, пов'язаних із забезпеченням покращення процесу управління в рамках функціональної взаємодії управлінського персоналу).

В сучасних умовах господарювання забезпечення якості системи управління підприємством стає важливою передумовою підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Перетворення політики забезпечення якості управління підприємством на складову філософії управління та забезпечення якості управлінської роботи на всіх рівнях управління, надали можливість багатьом зарубіжним компаніям досягти конкурентоспроможності та довгострокового успіху на ринку.

Формування принципів здійснення політики підприємств у сфері якості вимагає адекватної адаптації їх функціонально-структурної організації до мінливих вимог зовнішнього середовища. За таких умов пріоритетним підходом до досягнення стійкості та гнучкості підприємства є забезпечення ефективної взаємодії керуючої та керованої систем

в рамках обраної стратегії розвитку. Зважаючи на це забезпечення якості системи управління підприємством на основі удосконалення відносин управління стає імперативом сьогодення.

Розглядаючи систему управління як об'єкт дослідження, слід відмітити, що будь-яка система управління характеризується такими ознаками [1; 3; 4; 2]:

- система управління складається із множинності елементів, розташованих в ієрархічному порядку;

- елементи систем (підсистеми) є взаємопов'язаними шляхом прямих та зворотних зв'язків;

- система – це єдине ціле для нижче розташованих ієрархічних рівнів.

При дослідженні особливостей функціонування системи управління підприємством необхідно виділити вимоги, які висуваються до систем управління і які свідчать про ступінь організованості систем. До таких вимог відносяться [5, с. 9]: детермінованість елементів системи; динамічність системи; наявність в системі керуючого параметру; наявність в системі контролюючого параметру; наявність в системі каналів зворотного зв'язку. Дотримання цих вимог має забезпечувати умови підвищення рівня якості функціонування органів управління.

Враховуючи те, що дослідження системи управління підприємством нерозривно пов'язане із підвищенням її якості, необхідним є розгляд основних еволюційних підходів до забезпечення якості процесів управління в системі управління підприємством.

Досить тривалий час поняття «якість» ототожнювалось із технічним рівнем продукції, який насправді є лише одним з проявів якості і характеризує технічну досконалість продукції. Так, на думку В.Н. Соколенко, «підвищення технічного рівня веде за собою підвищення якості продукції до тої межі, коли приріст витрат на підвищення технічного рівня нижче економії в процесі експлуатації виробів» [6, с. 13].

Не менш важливим, особливо сьогодні, є розгляд якості як соціальної категорії, що визначається відношенням всіх членів суспільства до результатів своєї праці та мірою задоволення потреб.

Наведемо деякі з підходів відомих вчених щодо визначення категорії «якість»:

- Ісікава Каоро: «Якість, яка реально задовольняє споживачів» [7, с. 170];

- Кроссбі Ф.: «Якість – це відповідність вимогам» [8, с. 68];

- Джуран Дж. М.: «Якість – це придатність для використання (відповідність призначенню). Якість є ступінь задоволення споживача» [7, с. 180];

- Харрінгтон Дж. Х.: «Задоволення або перевищення вимог споживачів за такою ціною, яку вони можуть дозволити, і тоді, коли вони потребують вашого виробу чи вашої послуги» [8, с. 69].

- «Якість продукції – це, перш за все, функція виробничих, професійних і інших навичок персоналу» [9, с. 97].

Еволюція підходів до визначення поняття «якість» свідчить про те, що якість – це досить різнопланове поняття, яке охоплює філософський, науково-технічний, товарознавчий, економічний і соціальний аспекти.

Сучасне трактування поняття якості визначає його як «сукупність характеристик об'єкта, що відносяться до його здатності задовольняти встановлені та передбачені потреби споживача» [10]. Відмічено це й в міжнародних стандартах ISO 9000-2008.

Сьогодні якість – це основа конкурентноздатності бізнесу. На нашу думку, якість як комплексна категорія, з одного боку, виражає ступінь задоволеності споживачем сукупності характеристик продукції, послуг, що надає підприємство, а з іншого – відповідність процесів управління на підприємстві встановленим цілям й обраній стратегії розвитку. З урахуванням цього інтеграція процесів управління якості з цілями підприємства є основою для забезпечення якості кінцевого продукту.

Отже, управління якістю як система передбачає комплексну реалізацію з боку вищого керівництва підприємства взаємозв'язаних і взаємоузгоджених заходів щодо забезпечення якості на кожному етапі створення додаткової вартості продукції, а не наприкінці виробництва з метою виправлення допущених помилок.

Необхідність застосування системного підходу була зумовлена такими причинами, як: часта оновленість моделей та видів продукції, ускладнення конструктивного характеру виробів, науково-технічний прогрес, комплексна автоматизація та механізація. Об'єктом управління в системі є процес формування якості продукції в цілому, який охоплює всі стадії її прогнозування, проектування, виробництва, експлуатації.

Наступним етапом в становленні систем управління якістю продукції стала система бездефектної праці (СБП), що була розроблена на підприємствах Львівської області в 1961 році. Дана система поширювалась на всі стадії життєвого циклу продукції і охоплювала комплекс технічних, організаційних, економічних та соціальних заходів регулювання якості праці як виконавців, що безпосередньо виготовляли продукцію, так і інших робітників, від яких залежала якість продукції. Тобто управління якістю продукції здійснювалось шляхом управління якістю праці. При цьому передбачалося визначення показника якості праці як окремих робітників, так і підрозділів та підприємства в цілому.

Кожна наступна система управління якістю продукції розвивала далі досягнення попереднього досвіду, про що свідчать різні джерела [2, 11]. Стало зрозумілим, що вдосконалити якість продукції можна не шляхом проведення окремих і навіть крупних, але розрізаних заходів, а лише на підставі системного та комплексного здійснення технічних, організаційних, економічних та ідеологічних заходів на науковій основі.

Тому найбільш повне врахування та тісна взаємодія всіх факторів, що впливають на створення продукції високого рівня якості, забезпечуються із впровадженням комплексних систем управління якістю продукції (КСУЯП), застосування яких започаткувало третій етап розвитку підходів до управління якістю.

КСУЯП була розроблена та впроваджена у 70-тих роках провідними підприємствами міста Львова разом із Всесоюзним науково-дослідним інститутом стандартизації Держстандарту СРСР. КСУЯП була призначена для реалізації управління в єдиному процесі встановлення, формування, відтворення та підтримання якості продукції на всіх стадіях її життєвого циклу. У ній вперше було виділено та регламентовано за допомогою стандартів підприємства основні системоутворювальні елементи: структури завдань, показників та об'єктів управління; функціональна та організаційна структури; інформаційне та ресурсне забезпечення. Створення системи базувалося на принципах системності її розроблення, впровадження та удосконалення, відображення у чіткій регламентації стадій її існування.

Ключовою концепцією побудови КСУЯП була її цільова орієнтація, пов'язана з виділенням завдань за їх спільністю, важливістю та строками досягнення (стратегічні, тактичні, оперативні). Відповідно до структури завдань та об'єктів управління (якість кінцевої продукції, праці, технології, основних фондів, поточних ресурсів тощо) була побудована функціональна структура системи, що відбивала диференціацію та інтеграцію функцій та відповідних процесів за видами управління (організаційне та технічне), його горизонтами та контурами, типами функціональних підсистем тощо. До принципової схеми функціональної структури було введено цільову підсистему, призначену для забезпечення інтеграції та координації складних вертикальних та горизонтальних внутрішньо- та міжфункціональних зв'язків, існування яких визначається самою суттю управління якістю продукції.

В результаті подальшого розвитку наукових поглядів щодо теоретичної та практичної необхідності вдосконалення всіх сторін виробничої діяльності висувуються й нові вимоги до управління якістю. Необхідність у постійному поліпшенні якості як продукції, так й всього виробництва в цілому з метою своєчасного задоволення вимог споживачів обумовила виникнення концепції загального управління якістю (TQM – Total Quality Management).

Сьогодні TQM є ведучою світовою концепцією в сфері управління якістю, в основі якої лежить постійний розвиток організаційних процесів та прагнення досягнути досконалості. Родоначальниками TQM є всесвітньо відомі вчені в області якості: Шухард, Демінг, Джуран, Фейгенбаум, Кроссбі, Ісікава, Тагучі.

Зазначимо, що концепція TQM не містить строгих вимог, а пропонує керівникам набір підходів, методів та інструментів повсякденної діяльності, що застосовуються для всебічного покращення якості процесів. TQM передбачає активізацію всіх учасників виробничого процесу: не передачу ідей зверху вниз, а активну участь кожного в процесі забезпечення якості. Ефективність дії даної системи багато в чому визначається роллю першого керівника, його вміннями, знаннями, навичками.

Висновки та пропозиції. Загальне управління якістю, як і будь-який процес управління, базується на відповідних принципах, до яких можна віднести наступні:

- орієнтація всієї діяльності підприємства на споживачів;
- постійне навчання персоналу;
- розвинена система самоконтролю, всі виробничі відношення між персоналом будуються як відношення між споживачами та постачальниками;
- правило роботи – запобігання дефектів, а не їх усунення;
- безперервне удосконалення виробництва та діяльності у сфері якості.

В межах TQM управління якістю тісно пов'язане з управлінням іншими аспектами діяльності підприємства – управлінням персоналом, фінансами, ресурсами, роботою щодо охорони навколишнього середовища.

Реалізації принципів TQM сприяє підприємство премій з якості. Як свідчить досвід розвитку провідних країн світу, національні премії з якості є одним із законодавчих механізмів стимулювання високоефективних виробників щодо підтримання досягнутого рівня якості на належному рівні, а інших учасників ринку – обрання привального напрямку розвитку.

Список літератури:

1. Карданская Н. Л. Основы принятия управленческих решений: Учеб. Пособие. – М. : Русская деловая лит., 1998. – 288 с.
2. Кардаш В. Я. Стандартизация и управление качеством продукции. – К. : Высш. шк., 1985. – 132 с.
3. Попов Г. Х. Проблемы теории управления. – М. : Экономика, 1981. – 318 с.
4. Смирнов Э. А. Основы теории организации: Учеб. пособие для вузов. – М. : ЮНИТИ, 2000. – 374 с.
5. Игнатьева А. В., Максимцов М. М. Исследование систем управления: Учеб. пособие для вузов. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2000. – 157 с.
6. Соколенко В. Н. Управление качеством продукции и услуг. – Одесса: «Чорномор'я», 1994. – 189 с.
7. Маркетинг: Учебник / А.Н. Романов, Ю.Ю. Корлюгов, С.А. Красильников и др.; Под ред. А.Н. Романова. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1996. – 560 с.
8. Харрингтон Дж. Управление качеством в американских корпорациях. – М. : Экономика, 1990. – 272 с.
9. Управление персоналом организации: Учебник / Под ред. А.Я. Кибанова. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 512 с.
10. Закон України від 17 травня 2001 року № 2406-III «Про підтвердження відповідності» // Голос України. – 2001. – № 112. – С. 12–15.
11. Окрепилов В.В. Всеобщее управление качеством: Учебник для студ. вузов. – Книга 1. – СПб. : Ун-т экономики и финансов, 1996. – 454 с.

Пишенина Т. И.

Международный университет «Украина»

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Резюме

В статье представлены концептуальные предпосылки повышения качества системы управления предприятием. Определены основные приоритетные подходы для достижения стойкости и гибкости предприятия, а также эффективного взаимодействия управляющей и управляемой системами в рамках действующей стратегии развития.

Ключевые слова: системы качества, стратегия развития, управление предприятием.

Pishenina T. I.

International University «Ukraine»

CONCEPTUAL PRECONDITIONS OF IMPROVING
THE QUALITY OF ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

Summary

The article investigates the conceptual premise of improving the quality of enterprise management system. Author determined major priority approaches to achieving sustainability and flexibility of enterprise and effective interaction between control system and managed system for the chosen development strategy.

Key words: quality systems, development strategy, business management.

УДК 338.2

Стеченко Д. М., Полішко О. О.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЇ ГРАФІВ ДЛЯ СИСТЕМНО-СТРУКТУРНОГО
АНАЛІЗУ КЛАСТЕРНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено кластерну модель розвитку підприємств за допомогою системно-структурного аналізу на основі теорії графів. Побудова кластерної моделі повинна, в першу чергу, базуватись на висвітленні її структури та внутрішніх систем. Теорія графів має необхідний інструментарій для досягнення поставленого завдання.

Ключові слова: кластерна модель, системно-структурний аналіз, теорія графів.

Постановка проблеми. Кластерна модель розвитку підприємств, як одна з актуальних та успішних, є маловизнаною на теренах України. З метою популяризації цього варіанту економічного розвитку, проведено системно-структурний аналіз кластерної моделі. Теорія графів, як метод дослідження, найбільше підходить для досягнення поставленої мети. Практичне значення дослідження полягає в висвітленні механізму кластерної моделі, її складових елементів та взаємозв'язків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед наукових праць, у яких досліджуються теоретичні основи щодо передумов утворення та розвитку кластерів, формування засад кластерної моделі та політики, необхідно виділити роботи таких зарубіжних науковців, як Дж. Бекаттіні, М. Дельгадо, А. Іаксена, Ч. Карлсона, Ф. Кука, Б. Лундвалла, Е. Маркузен, П. Маскелла, Д. Майлата, П. Маскелла, Д. Одретчема, Ф. Перру, Т. Петріна, М. Портера, С. Розенфельда, та інших. Питання формування та розвитку кластерів, особливостей їх структури, сутності кластерної моделі досліджували українські вчені-економісти, серед яких: Л.Л. Антонюк, З.С. Варналій, Н.М. Внукова, М.П. Войнаренко, В.В. Дергачова, Л.Д. Лук'яненко, В.Г. Соловійов, С.І. Соколенко, та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на загальносвітову популярність використання кластерної моделі, в Україні вона поки що не розкритий весь потенціал кластеризації економіки. Питання структуризації кластерної моделі, виокремлення її систем функціонування є важливим кроком до розуміння й прийняття цієї моделі.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття сутності кластерної моделі за допомогою системно-структурного аналізу через використання теорії графів.

Виклад основного матеріалу. Системно-структурний аналіз – метод, заснований на принципі системного підходу, що складається з декількох

етапів: уточнення того, який науковий феномен береться для аналізу як ціле; виявлення можливо більшого числа елементів цілого; групування елементів у необхідне і достатнє число підструктур з узгодженням їх з наявними науковими теоріями; установлення різних зв'язків і відносин між елементами, підструктурами і цілим [1].

Кластер являє собою поєднання кооперації та конкуренції, які доповнюють один одного і створюють передумови для розвитку інноваційних процесів. Взаємозв'язок з внутрішніми потребами споживачами кластера базується на конкуренції, з зовнішніми – на кооперації. Також, в рамках взаємодії в кластері відбуваються комунікаційні процеси, які сприяють формуванню всередині кластерів формальних і неформальних, особистих взаємозв'язків між його учасниками, що є ведення бізнесу та сприяє ефективній координації зусиль для пристосування до умов зовнішнього середовища. Розвиток інформаційних та маркетингових зв'язків між підприємствами кластера на основі сучасних технологій, формування в рамках між-регіональної економічної інтеграції певних ланок ланцюжка створення вартості, загальних стандартів виробництва, поставок і управління, активний розвиток кластерних брендів [2].

Вивчення можливостей застосування кластерної моделі в різних регіонах України потребує дослідження підходів щодо побудови внутрішньої структури кластера та організації внутрікластерної взаємодії підприємницьких структур. Багатоманітність форм прояву кластерів доводить неможливість використання єдиного загального механізму побудови територіально-галузевого об'єднання.

У вітчизняній практиці апробовано три основні підходи, які найбільш поширені при вивченні внутрішньої структури кластероутворюючих об'єднань:

– перший підхід при аналізі складових кластерних систем виходить з припущення, що